

SPRÅKFRÅGAN

VID FINLANDS STATSUNIVERSITET

EN HISTORISK ÖVERSIKT

Av fil. d:r EIRIK HORNBORG, Helsingfors

DEN strid om det finländska statsuniversitetets undervisnings-språk, som i dessa dagar har nått ett slags tillfällig avslutning, gäller en trehundraårig högskola, skapad av förmyndarstyrelsen under Kristinas minderårighet och tillkommen främst på initiativ av Per Brahe d. y. och biskop Isak Rothovius, bondson från Småland. Av den första uppsättningen professorer, 10 till antalet, voro 8 i likhet med flertalet av de första årens studenter födda i rikets huvudland, och under perioden 1640—1700 levererade det egentliga Sverige väl 30 % av hela studentmaterialet eller minst 1,400 man. Åbo akademi åtnjöt ett gott anseende, tills den temporärt krossades av stora ofreden, och under slutet av Finlands svenska tid arbetade den sig upp på nytt. Kulturhistoriskt sett var den en av det gamla svenska rikets mest betydande skapelser. En kortfattad översikt av språkförhållandena vid denna högskola från Vasatiden borde därför vara av intresse för en rikssvensk publik.

Akademierna i 17:e och 18:e århundradets svenska rike voro enligt tidens sed i språkligt avseende internationella, d. v. s. deras språk var latinet. På latin höllos föreläsningar och övningar, på latin avfattades disputationer, program och inbjudningsskrifter. Så var förhållandet i Uppsala och Lund, så i Dorpat och Greifswald, så även i Åbo. För den, som behärskade latinet, stodo alla dessa akademier öppna, oberoende av hans modersmål, och icke blott dessa, utan varje universitet inom hela den europeiska kulturkretsen. Det privata umgängesspråket bland lärare och elever växlade i olika länder, men lärdomens och därmed även universitetens officiella språk var överallt latinet. Behärskade man detta tungomål, så var man hemmastadd var som helst inom akademiskt bildade kretsar.

Under 1700-talet begynte de första tecknen på folkspråkens frammarsch yppa sig. Inom vissa vetenskaper sökte de lärda kontakt med den stora allmänheten i syfte att göra sina kunskaper fruktbarande för samhällets näringsliv, och detta hade till följd en och annan avvikelse från akademiernas gamla språkliga traditioner. Dock var vid 1800-talets ingång latinets ställning fortfarande mycket stark. Så även i Finland.

Då vid tiden för universitetets förflyttning från Åbo till Helsingfors nya statuter utfärdades — det var år 1828 — förblev enligt dem latinet högskolans officiella språk. Program och inbjudningsskrifter skulle avfattas på latin, likaså de vetenskapliga avhandlingar, som utgjorde kompetensvillkor för lärartjänst vid universitetet, och deras offentliga granskning och försvar borde försiggå på samma språk. Inom teologiska och filosofiska fakulteterna måste även doktorsavhandlingar författas på latin, och på detta språk ägde likaså själva disputationen rum. Beträffande övriga disputationer var valet fritt mellan latin och svenska. De skrivprov, som föregingo filosofie kandidatexamen, avlades likaledes på latin. Föreläsningar skulle hållas antingen på detta språk eller på något av de nyare språken, som åhörarnas flertal förstod. Vad därmed egentligen menades är oklart, och det är inte uteslutet, att endast utländska nyare språk från början åsyftades, men de faktiska förhållandena inom universitetskretsar på en tid, då det forna riksspråket alltjämt dominerade inom den bildade klassen i den endast tjugu år tidigare lösslitna östra riksdelen, ledde med naturnödvändighet till att svenskan hänfördes till de i statuterna omnämnda »nyare språken». Universitetets begynnande nationalisering kom alltså till en början svenskan till godo, men denna omständighet var betingad av historiska förhållanden, som snabbt förändrades. Visserligen sipprade svenskan automatiskt in i det tomrum det vikande latinet efterlämnade, men den följdes mycket snart av finskan.

Genom 1852 års statuter försvagades latinets ställning genom att utvidgad valfrihet medgavs, och i förordning av den 11 maj 1863 fastslogs uttryckligt, att finskan skulle räknas till de ovan nämnda »nyare språken», omtalade även i de då gällande statuterna av 1852. Därmed var alltså finskan i princip likställd med svenskan såsom föreläsningsspråk vid universitetet.

I praktiken var naturligtvis situationen en annan, emedan ännu på den tiden svenskan var samtliga infödda universitetslärares

bildningsspråk och under en god mansålder framåt förblev majoritetens. Då föreläsningsspråket berodde på lärarnas fria val, kom svenskan under sådana förhållanden att vid latinets tillbakavikande utfylla en betydligt större del av programmet än den såsom kulturspråk i vardande stadda finskan. Men som sagt, detta övergångsskede blev historiskt sett icke långt.

Till följd av de rådande språkförhållandena kom arbetet för beredande av rum för finskan att ta formen av bestämmelser rörande universitetslärarnas kunskap i detta språk. Kunskap i svenska förutsattes och ansågs därför icke behöva uttryckligen fordras. Redan år 1865 hade stadgats, att fr. o. m. den 1 januari 1872 fullständig kunskap i finska skulle erfordras för professur eller docentur i teologiska och juridiska fakulteterna. Av jurisstuderande krävdes från samma tidpunkt officiellt bevis över förmåga att tala och skriva finska. År 1894 utsträcktes kravet till samtliga lärare vid högskolan. Härigenom tillgodosågs de finsktalande studenternas berättigade krav på personlig undervisning och förhör på deras modersmål.

Sådant läget var vid slutet av 1800-talet, tycktes en naturlig utveckling av universitetets språkfråga icke utesluten. Kort före sekelskiftet växte antalet från finskspråkiga läroverk till universitetet dimitterade studenter förbi de svenskspråkiga skolornas, och den finska majoriteten fortfor stadigt att ökas. Under sådana förhållanden borde efter hand även universitetets lärarkår ha i stigande grad nyrekryterats med finska krafter och parallellt därmed finskan såsom undervisningsspråk ha trängt svenskan tillbaka. Men denna process krävde naturligtvis en viss tid, och den finsknationella känslan var icke tålmodig.

Kort före sekelskiftet inleddes emellertid författningskampen på fullt allvar, och de politiska händelserna hejdade nu för en räkka av år strävandena för universitetets förfinskning. Det svenska partiet och det ena av de båda finska, det s. k. ungfinska partiet, slöto sig samman till fosterländskt försvar i det passiva motståndets tecken, medan gammalfinnarna i undfallenhet gentemot den ryska övermakten trodde sig se den enda räddningen undan total undergång. Ungfinnarnas ledare präglade devisen »ett sinnelag trots tvenne språk», och den förblev erkänd, så länge kampen pågick, men gammalfinnarna tröstade sig över ryskans intrång med att svenskan i stället sköts undan.

Under intrycket av motgångarna i det japanska kriget och den

växande revolutionära rörelsen i Ryssland slappnade den ryska regeringens nedbrytningspolitik gentemot Finland. År 1905 hade trycket avsevärt lättat, ehuru framtiden allttjämt tedde sig oviss. På våren nämnda år skredo de finska studenterna medelst massadresser till aktion för stärkande av finskans ställning vid universitetet. Konsistorium tog frågan till behandling och beslöt den 26 maj 1906 bl. a., att fakulteterna vid uppgörande av föreläsningssprogram ägde taga i betraktande »de språkliga förhållandena bland de till fakulteten hörande studerandena» ävensom att i ämnen, i vilka offentlig undervisning på finska språket ännu icke förekom, sådan skulle anordnas med tillhjälp av »dugliga tillfälliga krafter». Någon motsvarande rätt för de svensktalande studenterna, som vid denna tidpunkt utgjorde 40 % av hela antalet 2,000, proklamerades icke.

Konsistoriets åtgärd framkallade en protestskrivelse, undertecknad av 736 studenter. De vidtagna förändringarna betecknades såsom betydelselösa halvmesyryr; kravets kärnpunkt var, »att finskan bör vara universitetets undervisningsspråk». Därmed hade inom finska studentkretsar den totala förfinskningsprogram för första gången offentligt framförts. Måhända hade nu en linjedelning på språklig grund kommit till stånd — en sådan förordades i december 1906 av Edvard Westermarek, och andra upptogo hans tanke — om icke de politiska händelserna hade överkyggt allt annat. Dessutom hade vapenbrödrskapet mellan svenskar och ungfinnar stimulerat svenskarnas romantiska tro på den odelbara nationen och på möjligheten av försoning och borgfred mellan språkgrupperna. Efter en kort tid av återuppbygg- nads- och nydaningsarbete tog författningskampen vid på nytt, i hotfullare former än någonsin. Under sådana förhållanden sköts den inre språkstriden åt sidan. Det var nu icke fråga om finskans frammarsch på svenskans bekostnad, utan om ryskans på båda de inhemska språkens. De finska studenterna lade tillsvidare sina stridslurar åsido, och generationer av studenter skulle komma och gå, innan man åter fann tiden vara inne att sätta dem till munnen. Ty hela den samhällsbyggnad gångna tider uppfört höll på att störta samman.

Världskriget, den ryska revolutionen, Finlands frihetskrig och mer än fyra år av organisations- och nydaningsarbete hade gått förbi, när omsider universitetets språkfråga blev föremål för lagstiftning. En viss grund hade lagts genom Regeringsformens 14 §,

där det är stadgat: »Finska och svenska äro republikens nationalspråk. — — — — — Den finskspråkiga och den svenskspråkiga befolkningens kulturella och ekonomiska behov skola av staten enligt enahanda grunder tillgodoses.» En av universitetets konsistorium tillsatt kommitté, i vilken självfallet båda språkgrupperna voro företrädade, utarbetade ett enhälligt förslag, som lades till grund för en regeringsproposition i frågan. Den överlämnades till riksdagen den 7 september 1922.

Enligt propositionen skulle linjedelning på språklig grund genomföras. Såsom norm för linjedelningen angavs, att »i alla fasta examensämnen» finskspråkiga professorer skulle upprätthållas, medan de svenskspråkiga skulle begränsas till »grundläggande och centrala läroämnen». Studenternas rätt till personlig undervisning och förhör på modersmålet fastslogs. Ehuru grunderna för uppdelningen i en svensk och en finsk linje icke överensstämde med en sträng tolkning av 14 § R.F., godkändes de på svenskt håll. Antalet finska professorer skulle bli 72, antalet svenska 29, medan 4 professorer ägde föreläsa på båda språken. Vid denna tidpunkt hade antalet svenska studenter, som absolut taget hade vuxit, till följd av den starka tillströmningen av finska element procentuellt nedgått, men det utgjorde dock alltså en dryg fjärdedel av den vid universitetet närvarande akademiska ungdomen.

Det lojala förslag till lösning av universitetets språkfråga, som 1922 års proposition representerar, snedvreds totalt under behandlingen i riksdagen våren 1923. Propositionen lämnades i sticket av regeringen själv, vilket förklaras av att regeringsskifte hade ägt rum på senhösten 1922. Linjedelningen slopades, och i stället för att binda den finska och den svenska undervisningen vid vissa lärostolar införde man ett ovigt och till sina följder oberäkneligt proportionssystem: fakulteterna ägde fastställa professorernas föreläsningsspråk i förhållande till »de under sistförflutna treårsperiod närvarande finsk- och svenskspråkiga studerandes antal i fakulteten». Den absolut taget växande minoritetens rätt till undervisning på sitt modersmål gjordes sålunda beroende av majoritetens numerär; problemet skulle alltså lösas medelst reguladetri. Detta fastslogs i lag år 1923.

Knappt hade den nya universitetslagen blivit av riksdagen godkänd och av presidenten stadfäst, innan angreppen togo sin början. De finska studenterna gingo i spetsen med skrivelser och demonstrationer, och deras sådd spirade upp i riksdagsmotioner.

Den från svenskt håll uttalade förutsägelsen, att ingen skulle visa sig tillfreds med den nya ordningen, besannades snabbt. Då de i motionsform klädda initiativen icke ledde till resultat, kunna de här förbigås; nämnas må blott, att opinionens radikaliserings inför »äktfinskhetens» stigande flodvåg kom till tydligt uttryck. Studenterna visade vägen och politikerna följde. Allt kraftigare hävdade man den uppfattningen, att statsuniversitetet, trots 14 § R.F., med det snaraste borde helt förfinskas, medan frågan om eventuell högskoleundervisning för den svenska minoriteten ställdes på framtiden; helst ville man lösa den genom att förvisa all svensk undervisning till den privata högskola, som benämnes Åbo akademi. Existensen av denna genom enskildas offervillighet tillkomna forskningsanstalt vart ett effektivt vapen i äktfinnarnas händer.

I mars 1929 godkände riksdagen en proposition om beviljande av anslag för anordnande av finskspråkig undervisning i de ordinarie examensämnena, i vilka sådan ännu icke meddelades. Därmed var det mål vunnet, som dittills hade skjutits fram som huvudsyfte för den finska aktiviteten i universitetsfrågan: inom kommande finska studentgenerationer behövde ingen frukta att i något ämne nödgas åhöra svenska föreläsningar. Gränsen mellan i viss mån positiva och helt och hållet negativa strävanden var passerad, men aktionen fortsattes icke desto mindre med oförminskad kraft.

På hösten 1933 förelåg efter många år av överläggningar och äktfinska stormlöpningar ett av regeringen Kivimäki utarbetat förslag till proposition, som hade återupptagit linjedelningstanken i radikal form och opererade med 24 svenskspråkiga professorer. Det mottogs på finskt håll av en sådan opinionsstorm, att det alls icke blev lagt till grund för en proposition. Efter ett års betänketid kom regeringen omsider hösten 1934 med en ny framställning i den segslitna frågan. Den var ur svensk synpunkt synnerligen otillfredsställande och kunde icke sägas överensstämma med 14 § R.F. Den förutsatte en mycket ofullständig svensk linje med 21 professorer, och av dem skulle 8 vara »med hänsyn till läroområdet och undervisningsspråket föränderliga». Av 21 s. k. svenska professorer skulle alltså icke färre än 8 kunna, utan lagändring, på konsistoriets förslag och enligt statsrådets beslut förfinskas. Samtliga svenska professorer skulle dessutom kunna åläggas att meddela undervisning även på finska. De

svenska studenternas rätt till personlig undervisning och förhör på sitt modersmål var icke beaktad; tvärtom kunde de finskspråkiga professorerna av dem kräva både muntliga och skriftliga svar på sitt eget språk. — Vid denna tidpunkt var antalet svensktalande studenter c:a 1,200.

Det var som känt denna proposition, som framkallade tvenne märkliga opinionsyttringar: den Finlandssvenska befolkningens massadress, undertecknad av mer än 150,000 personer, och de skandinaviska akademikernas hänvändning till Finlands regering. Propositionen återtog. Vintern 1935 framlades den i bearbetad och förbättrad form för den ryktbara urtima riksdag, som dräpte den genom en i Nordens parlamentariska historia ensamstående obstruktionsskandal. Denna ministären Kivimäkis proposition nr 2 hade bibehållit antalet svenska professurer, 21, men minskat osäkerhetsmarginalen genom att fastställa antalet »till undervisningsspråket föränderliga» till 5 i stället för 8; dessutom hade kravet på modersmålets användning vid förhör beaktats.

Den proposition, som 1935 års urtima riksdag satte krokben för, skulle vid omröstning ha erhållit majoritet, ty det manstarka socialdemokratiska partiet hade beslutit att godkänna den. Man väntade, att den skulle framläggas på nytt, men så skedde ej. Ministären Kivimäki ansåg sig ha gjort nog, och för dess båda svenska medlemmar återstod då endast att avgå.

Även i sin förbättrade form motsvarade icke ministären Kivimäkis förslag till ordnande av universitetets språkfråga billighet och grundlag. Det slopade all svensk katederundervisning inom den teologiska fakulteten och inskränkte den till ett minimum (en lärostol) inom den agritektur-forstvetenskapliga, vars svenskspråkiga elever dock, såsom till stor del utgångna ur allmogehem, kunna anses ha mindre möjligheter än flertalet kamrater att tillgodogöra sig finsk undervisning. Den farmaceutiska, odontologiska och gymnastiska undervisningen var helt och hållet utelämnad. Även i övrigt var gränsen för de »centrala» läroämnena synnerligen snävt dragen. Men propositionen representerade dock det bästa man under rådande förhållanden kunde hoppas på, och under förutsättning av att de svenska lärostolarna hade kunnat ökas parallellt med universitetets allmänna utveckling, hade den som nödfallsutväg varit acceptabel. Vad särskilt teologiska fakulteten beträffar, kunde dess förfinskning — ehuru i princip oförsvarlig — motiveras med att utbildning av svenska präster och

religionslärare med större utsikt till framgång kunde äga rum vid teologiska fakulteten av Åbo akademi, då man under inga förhållanden kunde hoppas på fullständig teologisk undervisning i Helsingfors. Men med regeringen Kivimäkis definitiva beslut att icke före valen 1936 framlägga ny proposition i universitetsfrågan brast den sista bryggan.

De senaste skedena torde vara allmänt kända. Regeringen Kallio utarbetade ett förslag, enligt vilket den svenska undervisningen skulle förvandlas till en ömklig relik på högst ett tiotal lärostolar, men det sopades undan genom presidentvalet och den därpå följande alliansen mellan socialdemokrater och agrarer. Det, som hade kunnat genomdrivas, så länge socialisterna icke voro ett regeringsparti, blev nu ogenomförbart. Kompromissen mellan de båda starkaste regeringspartierna framfödde en lag, som fastställde de svenska professurernas antal till högst 15. Två fakulteter, den teologiska och den agrikultur-forstvetenskapliga, skola helt förfinskas, den medicinska får två svenska professorer, den juridiska tre och den filosofiska, fördelad på tvenne stora sektioner, summa tio. Den farmaceutiska, odontologiska och gymnasiska undervisningen blir helt och hållet finsk. Svenskspråkiga studenter ha rätt att vid övningar, tentamina och prov använda sitt modersmål. Om man bortser från den teologiska undervisningen, kan Åbo akademi icke skänka någon ersättning för det förlorade, ty där finnes varken en medicinsk, en juridisk eller en agrikultur-forstvetenskaplig fakultet. Linjedelningen är uppgiven; de svenska professorerna ha ingen möjlighet att såsom korporation arbeta för främjandet av de tillbakaträngda kulturintressen de representera. Och medan antalet finska lärostolar när som helst kan ökas inom budgetens ram, är den svenska undervisningen maximalt begränsad genom lagstiftning och kan sålunda icke utan lagändring utvidgas.

Denna stryppningspolitik mot den svenskspråkiga vetenskapliga kulturen i Finland kommer att göra sina verkningar förnimbara långt utanför de akademiska kretsarna. Men inte heller för den finska majoriteten äro utsikterna lysande: universitetslagen av år 1937 är ett steg mot språklig och kulturell isolering. Den är ett svart blad i Finlands kulturhistoria. Och grundlagsbrottets skugga vilar över landet. Man har sålt fred och förtroende för ett pris, motsvarande ett halvt dussin professorslöner, och intet enda parti i landet är verkligt tillfreds med resultatet.